

## Bir Yılan Hikâyesi/Öyküsü

Abdülkadir Ayhan

İlkin, şubat ayında yazın dünyamıza katılan *Imge Öyküler* dergisine “hoş geldin” diyerek başlayalım söze. Güzel bir dergi olmuş, emeği geçenlerin yüreğine sağlık. Uzun ve nitelikli bir yayın hayatı diledikten sonra da gelelim asıl konumuza.

Nicedir fiili bir durum var yazın dünyamızda. Bildiğiniz gibi, bir bölüm yazar, hikâye ile öyküyü farklı anlamlarda kullanıyor. *Imge Öyküler*'in bu ilk sayısındaki “Öykü Ne, Hikâye Ne?” başlıklı yazısının bütününe baktığımızda, Feyza Hepçilingirler de bu kervana katılmış görünüyor. Feyza Hanım, yazısının bir yerinde, “Bu iki sözcük birlikte yaşayacaksa anlam alanlarını belirlemek, bu konuyu (bir öykü dergisinde elbette, başka nerede olabilir ki?) konuşmak, tartışmak; oluşturulabilirse bu yolda öneriler sunmak gerek.” diyor. Yazının, beni asil ilgilendiren yanı da bu zaten. Kanımca, hayli geç kalındı, çoktan yapılmalıydı bu tartışma; kimi söyleşilerdeki cılız diyaloglardan öte, ciddi biçimde ele alınmalıydı konu.

Hikâye ile öykü sözcüklerinin farklı anlamda kullanılmasına, ilkin, Erdal Öz'ün 7. Ankara Öykü Günleri etkinlikleri sırasında yaptığı bir konuşmada tanık olmuştum. Erdal Öz, her öykünün bir hikâyesi olmakla birlikte, öykünün bundan farklı bir şey olduğunu söylemişti özet olarak. Bir başka söyleşide, bu kez M. Sadık Aslankara yaptı benzer bir ayrımı. Hatta bu ayrım karşı çıkan Attila Aşut'la da kısa bir tartışma geçmişti aralarında. Son olarak 1. Kuşadası Öykü Günleri etkinliklerinde, Ömer Lekesiz kullandı bu iki sözcüğü farklı anlamda. Orada da kimi noktalarda ben karşı çıkmıştım Lekesiz'e. Söylediklerinden hareketle, hikâye ile öyküyü iki farklı yazınsal tür olarak mı değerlendirdiğini sorduğumda, “evet” yanıtını almıştım.

Bir noktanın altını çizelim. Hikâye ile öykünün farklı anlamlar taşıdığını, onların farklı yazınsal türler olduğunu düşünmekle, hikâye yerine öyküyü kullanmak farklı şeyler. Şayet bu iki sözcüğün anlamıyla ilgili herhangi bir endişemiz yok da salt biri Arapça, diğeri Türkçe, biri eski, diğeri yeni noktasında bir endişemiz varsa, ortada bir sorun da yok demektir. Kişisel seçimine bağlı olarak dileyen hikâyeyi, dileyen de öyküyü kullanır, olur biter. Bugüne değin olagelen de budur. Bu durumda öykü, eski ve Arapça bir sözcük olan hikâyenin yerine önerilmiş

bir sözcük olarak çıkar karşımıza. Bildiğim kadarıyla da böyle olmuştur zaten; tıpkı imkân yerine olanak, şart yerine koşul, ihtimal yerine olasılık sözcüklerinin önerilmesinde olduğu gibi. Sözgelimi ben de, kişisel seçimini -elbet Feyza Hanımın da belirttiği kimi gerekçelere dayandırmak ve kalıplaşmış kimi söyleyişleri dışta tutmak koşuluyla- öyküden yana kullananlardanım. Ne ki asıl sorun başka. Asıl sorun, her iki sözcüğün anlam ve tür farklılığı noktasında.

Bir an için öykü sözcüğünü görmezden gelerek hikâye sözcüğüyle adlandırılım bu alanı. Geçmişten günümüze baktığımızda ne değişmiştir hikâyede? Kuşkusuz çok şey. Ancak bundan daha doğal bir şey de olamaz herhalde. Hangi sanat ya da yazın türü için bunun aksini söyleyebiliriz ki? Bu, biyolojik türler bakımından olduğu kadar, sanatsal/yazınsal türler bakımından da böyledir kanımca. Biyolojik manada tür, aralarında verimli gen alışverişi yapabilen canlı öbekleridir. Bu gen alışverişidir ki onları sürekli farklılaştırarak çevresel koşullara uyum sağlayabilecekleri olanakları sunar onlara. Bunun sonucu, diyelim bir bölgede yaşayan aslan öbeği, diğer bölgede yaşayanlardan daha çevik olabilir. Ne ki yine de bu canlı türü aslan olarak kalır, fil olmaz örneğin. Sanatsal/yazınsal türler için de durum pek farklı değildir. Değişik düşünceleri, farklı yaklaşımları genlere benzetirsek, bu farklılıklardan yeni anlatım yolları, farklı özler ve biçimler ortaya çıkar. Bu da sanatsal/yazınsal türlerin bir tür gen alışverişidir; ki bu alışveriş, türleri sürekli yenileyerek, değiştirerek ileriye götürür; onların durağanlaşmasına, dolayısıyla değişen toplumsal koşullar karşısında yok olup gitmesine engel olur. Sözgelimi bugünün şiir anlayışı geçmişin şiir anlayışına hiç benzemiyor. Zaten benziyor olsa, yani bir bakıma şairler yoluyla verimli gen alışverişi yapılmamış olsa hayatıyetini yitirirdi şiir. Peki, bu değişikliklere bakarak türün de değiştiği savlanabilir mi? Bugün için böyle olmadığını düşünüyor olmalıyız; ki bu tür için şiir yerine bir başka sözcük önermemişiz. Geçtiğimiz yıllarda Osman Numan Baranus tarafından şiir karşılığı *özün* sözcüğü önerilmişti, tutmadı. Kuşkusuz Baranus da, tıpkı öykü sözcüğünde olduğu gibi, Arapça bir sözcüğe karşılık Türkçe sözcük önermişti; yoksa yeni bir türü ifade etsin diye önermemişti özünü. Bir an için özün sözcüğünün tuttuğunu varsayalım. Öykü ile hikâyeyi farklı tür olarak görenlerin mantığından gidersek, şiir için de benzer bir sonuç çıkartılabilir; sözgelimi belli bir dönemde yazılan şiirlere şiir, onlardan pek çok noktada farklı olduğu için de günümüzde yazılanlara özün diyebilirdik. Aynı mantıktan giderek bizden sonraki kuşaklar da -herhalde onların şiiri de günümüz şiirinden çok farklı olacağı için- yeni sözcükler önermeleri gerekecek.

Değişim, tüm sanat ve yazın türlerinde geçerli olduğuna göre, neden diğerleri için değil de öykü için türsel bir değişimden söz ediliyor? Öyle ya hikâye, zamanla değişerek öykü adında farklı bir türe evrimleşebiliyorsa; şiir, roman, sinema, yontu ya da müzik yerinde mi sayıyor? Yontu dedim de aklıma geldi, yoksa bundan böyle geçmişte yapılan plastik eserlere heykel, günümüzdekilere de yontu mu demek gerekecek? Yok demeyeceksek, o zaman da heykelde

türsel bir farklılaşma olmadığını, yontunun heykel karşılığı önerilmiş bir sözcük olduğunu kabul etmiş olmayacak mıyız? Doğrusu bu soruların yanıtını bilmiyorum. Bunların yanıtını böyle düşünen arkadaşların vereceğini umarım.

Kafama takılan bir başka soru da şu: Bir değişikliğin türsel/niteliksel mi, yoksa tür içi/niceliksel mi olduğunu nasıl anlayacağız? Bir türdeki değişikliklerin nicel mi yoksa nitel mi olduğunu bilebilmek için, o türün özelliklerinin de çok iyi bilinmesi gerekmez mi? Bunu yapabilmek için bir tanıma gereksinme duymaz mı insan? Sanatsal/yazınsal türlere değgin evrensel diyebileceğimiz boyutlarda bir tanım yapabilmek olası mı? Ben, bugüne değin bu anlamda bir tanımla karşılaşmadım. Böyle olması da çok doğal. Çünkü herhangi bir tanım, daha işin başında, o tanımla yapanla ve içinde varlık bulunduğu toplumsal/tarihsel koşullarla doğrudan sınırlıdır. Şimdi yaptığımız ve içinde bulunduğunuz koşullar açısından doyurucu varsaydığınız bir tanım, aradan birkaç yıl geçtikten sonra eskiyiverir. Çünkü her tanım, bugün ile dünün bilgilerinden oluşur, geleceğin bilgilerinden yoksundur henüz. Feyza Hanımın yazısına aldığı kimi tanımlara baktığınızda da açıkça görebilirsiniz bunu. Bırakın öyküyü evrensel anlamda tanımlamayı bir yana, tanım oldukları bile kuşkuludur. Zaten tanımlama yetersizliği yüzündendir ki bir türden söz ederken genellikle onu başka türlerle karşılaştırma yolunu seçeriz. Sözelimi sinemayı tiyatroyla, öyküyü romanla karşılaştırırız hemen. Eğer bir türün evrensel anlamda tanımını yapamıyorsak, o zaman o türün içindeki nicel ve nitel değişimleri nasıl değerlendireceğiz? Sözelimi, hangi özellikleri değiştiği için hikâyeye öykü diyeceğiz?

Öykülerde, ele alınan konular ile onları işleyiş biçimleri değişebildiği gibi, toplumsal değişime ve zamana bağlı olarak anlayışlar, amaçlar ve yaklaşımlarda da değişimler olmuştur kuşkusuz. Bir dönem gelmiş olay öykücülüğü ağır basmış, bir başka dönemde atmosfer ya da durum öyküsü ön plana çıkmıştır. Kimi kez gerçekçi, kimi kez romantik yolu benimsemiştir öykü. İdeolojiyle kol kola yürüdüğü de olmuştur, ondan köşe bucak kaçtığı da. Bu durum diğer türler için de geçerlidir kuşkusuz. Ne ki kanımca öykünün çok önemli bir özelliği hiç değişmemiştir: Anlatı. Eskiden bu türlere, hikâyeye etme, anlatı anlamında tahkiye sanatları denirdi. Şöyle ya da böyle, öykü hâlâ bir anlatı sanatı bence. Anlatı deyince, kuşkusuz bunu anlatımcılıkla karıştırmamak gerekir. Bilindiği gibi, öykünün tek aracı dildir ve ne anlatacaksa dille anlatır. Yalnızca dile dayalı olduğu için de anlatımın niteliği, yöntemi, biçemi, yaklaşımı nedenli farklı olursa olsun eninde sonunda anlatıyla sınırlıdır. Sözelimi, görsel ya da işitsel araçlar kullanmaz öykü. Yanlış anlaşılmasın, bunu söylerken görsel ya da işitsel etkiler yaratamaz demiyorum, görsel ya da işitsel araçlar kullanmaz diyorum. Bunu bir örnekle somutlamak isterim. Sözelimi sinema ya da tiyatro, dilin yanı sıra görsel/işitsel araçlardan da yararlanır. Bu türlerde asıl olan canlandırmaktır, anlatmak değil. Bu, çok önemli bir farktır. Özellikle sinemada hiç söz kullanmadan, yani herhangi bir anlatıma başvurmadan, yalnızca görsel araçlar-

la bir duyguyu anlatabilir, bir atmosferi yaratabilirsiniz. Ne ki aynı şeyi öyküde yapamazsınız. Şöyle ya da böyle anlatıma başvurmak zorunda kalırsınız. (Kuşkusuz sinema da bir anlatım dilidir ve bunu, ağırlıklı olarak görsel yoldan yapar. Bir yanlış anlamaya neden olmamak için, burada öykü için sözünü ettiğim anlatım dilinin, sözcükler aracılığıyla kurulan dil olduğunun bir kez daha altını çizmek isterim.) Ben, anlatı sanatından bunu anlıyorum. Sanırım anlatı konusu farklı biçimde düşünülünce, ortaya da farklı sonuçlar çıkıyor. Ben, öykünün asal özelliklerinden birinin, anlatının değişmediğini düşündüğüm için, türsel bir dönüşüm sonucu da çıkarmıyorum. Oysa anlatı konusunu böyle değil de düşüncelerdeki, anlayışlardaki, yaklaşımlardaki vb. değişimlerde görür; gerçeğin yansınmasına ya da nakle indirerseniz, o zaman belki türsel bir değişim sonucuna varabilirsiniz.

Türsel değişimden ne anladığımı da basit olarak şöyle örnekleyebilirim: Sözcüklerle anlatı biçiminden sıkılan insan, diyelim bunu plastik araç gereçlerle yapmak istediğinde heykelle resim, seslerle yapmak istediğinde müzik, canlandırarak yapmak istediğinde tiyatro, bu canlandırmayı görüntü aracılığıyla yapmak istediğinde de sinema türü doğmuş oldu. Gelecekte de, bu yolların birinden sıkılıp henüz bilmediğimiz yeni yollarla anlatısını dile getirdiğinde de, bugün için bilmediğimiz yeni türler çıkacaktır ortaya.

Türün değiştiği varsayımından hareket eder, öykü için de günümüz öyküsünü esas alırsak, bugünün öykü anlayışına hiç uymayan geçmişteki kimi hikâyecileri nereye yerleştireceğiz? Geçmiş derken hangi geçmişi kastedeceğiz? Bu geçmişin içine, sözgelimi Ömer Seyfettin de girecek mi? Bunlar iki ayrı tür olduklarına göre, iki ayrı tarihin de olması gerekmeyecek mi? Bu tarihler nerede başlayacak? Eskisi, yani hikâyeye, artık tarih sahnesinden çekildi mi, yoksa varlığını günümüzde de sürdürüyor mu? Bundan böyle, sözgelimi biri hikâyeye, diğeri öykü olmak üzere farklı iki antolojinin mi hazırlanması gerekecek? Bu sorular tartışılmalı, yanıtlanmalıdır. (Üstelik bu tartışmanın içinde yalnızca dilciler ile yazarlar değil, felsefeciler de olmalı bence.)

Tam bu noktada, yanılığın olduğunu düşündüğüm bir noktaya değinmeden de geçmek istemem doğrusu. Sanırım geçmişteki hikâyeleri nakle ve gerçeğin yansınması anlayışına indirgeyen düşünce, bu hikâyelerin kurmaca yanını ıskalıyor ya da yok sayıyor. Bu ayrım, kimi yazarlarca yapıldığı için çıkarıyorum bu sonucu. Durum, sahiden de böyle mi? Sözgelimi halk hikâyelerinin bütünüyle kurmaca özelliklerden yoksun olduğu söylenebilir mi? Diyelim yoğun biçimde olay hikâyeciliğine dayanması, onu kurmacanın dışına iter mi? Sonra anlatıcıları düşünün. Onlar bile anlatımlarındaki farklılıkla kimi kurmaca özellikler katmazlar mı hikâyeye. Eğer onları bu özellikten yoksun sayarsak, sözgelimi aşırı gerçekçi yazının kimi örneklerini de kolaylıkla bu kategoriye sokamaz mıyız? Geçmişteki hikâyelerin bugünkülerden çok farklı olduğuna kim karşı çıkabilir? Onlar, o günün hikâyeleri/öyküleri idi, bugünün değil.

Burada bir ayraç açarak, Feyza Hanımın Doğan Aksan'dan aktararak söz konusu ettiği eşanlamlı sözcükler konusuna da kısaca değinmek isterim. Sanırım Feyza Hanım ile ben, Doğan Aksan'ın sözlerinden farklı anlamlar çıkarıyoruz. Bu konuda şunları söylüyor Doğan Hoca:

“Dilbilimde benimsenen bir ilke, hiçbir dilde birbiriyle, bütünüyle aynı anlama gelen birden fazla sözcüğün bulunamayacağıdır. Eğer bir dilde, bugün Türkiye Türkçesinde ‘tam eşanlamlı’ sayılabilecek olan göndermek ve yollamak gibi ögeler yaşıyorsa, bunlar, farklı anlamlara gelirken zamanla birbirlerine yaklaşmış sözcükler olmalıdır. Nitekim bunların da eskiden farklı anlamlarda kullanıldıklarını saptamış bulunuyoruz.”

Ben bundan, herhangi bir dilin kendi ürettiği sözcüklerde eşanlamlılık olmayacağı sonucunu çıkarıyorum; bir başka dildeki eşanlamlı sözcüklerin kastedildiğini sanmıyorum. Zaten mantıklısı da bu değil mi? Eğer bir dilde, herhangi bir kavrama karşılık gelen bir sözcük varsa, durduk yerde ya da spor olsun diye o kavrama karşılık gelecek ikinci bir sözcük üretilmez ki! Ancak dilinizdeki yabancı sözcüklerin yerine, kendi dilinizde onlara karşılık gelecek eşanlamlı sözcükler üretebilir, bunları da önerebilirsiniz pekâlâ. Özellikle yabancı dillerin egemenliği altındaki dillerde yapılagelen de budur aslında. Hikâye ile öykü söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Her ikisi de aynı dilin, yani Türkçenin sözcükleri değil ki eşanlamlı olamayacaklarını ileri sürelim. Biz, hikâye yerine öyküyü önermişiz, hepsi bu. Dil devriminin ardından pek çok sözcük için de yapmadık mı bunu?

Bütün bunları söylerken, hikâye ile öyküyü farklı iki tür olarak algılayan ve böyle bir ayırma giden yazarlara doğrudan karşı olduğum da anlaşılmasın. Ben, bu önerinin var olan durumla çeliştiğini, bunun da çeşitli sıkıntılara neden olduğunu düşündüğüm için bunları söylüyorum. Ne ki bundan böyle, bu yönde bir seçim yapacak olsak eğer, bunu canımız öyle istediği için değil, bu kavramları enine boyuna tartıştıktan, inandırıcı kanıtlarını ortaya koyduktan sonra yapalım. O zaman hepimiz rahat ederiz. En azından sürekli şikâyet ettiğimiz kavram kargaşasına da yol açmamış oluruz. Bu konu önemli, o nedenle üzerinde durulmalı. Şikâyet etmemize karşın, her nedense kavram kargaşası yaratma konusunda pek eli açık davranıyoruz. Üzerinde anlaştığımız bir yazım kılavuzumuz bile yok. Uzun süre önsöz ya da kırkayak sözcüklerinin bitişik mi, yoksa ayrı mı yazılması gerektiğini tartıştık. Kimileri hâlâ tartışılıyor. Çocuklarım, okulda öğrendikleri ile benden öğrendikleri arasında sürekli bocalıyorlar. Onlara, okullarını bitirinceye değin bana kulak asmamalarını söylemekten başka bir şey gelmiyor elimden. Var olan bu vb. sıkıntılara yenilerini eklemek niye? Sözlüklere bakan ve hikâye ile öyküyü aynı maddede eşanlamlı olarak gören insanlar, herhangi bir toplantıda bunun farklı anlamlara geldiğini duyunca ne yapmalılar sizce?

Sonuç olarak, kişisel önerim, yukarıda açıklamaya çalıştığım nedenlerle, her iki sözcüğün de -bugüne değin olageldiği ve sözlüklere girdiği biçimiyle- eşanlamlı olarak varlığını sürdürmesi; dileyenin hikâyeyi, dileyenin öyküyü kullanması yönündedir. Öykü yazarlarının, hikâyenin varlığından dolayı herhangi bir saygınlık kaybına uğramayacaklarını bilmelerini isterim. Bunun aksine davranmak, var olan durumu sıkıntıya sokmaktır. Bu konuda benimle aynı düşünceleri paylaşmayanlar, şayet kendi düşüncelerinde ısrar edeceklerse, ben ve benim gibi düşünenleri ikna etmek zorundalar. Bu sözüm de yanlış anlaşılmasın lütfen. Ben ve benim gibiler derken, kuşkusuz bireyleri kastetmiyorum. Buna muhatap olan arkadaşların bana yanıt vermek ve beni ikna etmek gibi bir zorunlulukları yok elbet. Onların ikna etmeleri gereken, yazının kendisidir. Şu anda ben ve benim gibi düşünenler, yazının, fiili bir duruma karşı çıkan ve soru soran tarafında bulunduğumuz için bu yanıtları -elbet yazın adına- bekliyoruz. Bundan böyle, bu iki sözcüğü farklı anlamlarda kullanacaksa eğer, sözlüklerin yeni baskılarını da ona göre değiştirmeliyiz.

Yazarlarımızın, kavram kargaşasına neden olmama yönünde de sorumlu davranmaları dileğiyle.

İ M G E K İ T A B E V İ Y A Y I N L A R I



**Raoul Mortley**  
**Fransız Düşünürleriyle Söyleşiler**  
Editör: Kurtuluş Dinçer

Levinas, Schneider, Serres, Irigaray, Le Doeuff ve Derrida, bu kitapta bize kendilerini tanıtıyorlar.

157 Sayfa  
8 YTL

